

FNSiN

NOS

Nr 1 2024 Årgång 46

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

”§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.”

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken. (Stadgar och mer information finns på hemsidan.)

Föreningens symbol (logga eller bomärke) är en plan över Ismanstorps fornborg, men man kan också se den som en trädstam i genomskärning (alltså natur och samhälle).

Medlemsbladets namn, NOS, kommer av natur och samhälle. I regel finns på framsidan en bild av en nos i någon form (mule, tryne, näbb, nos ...) och på baksidan ofta, i mån av plats, något som har med samhälle att göra.

Styrelse

Ordförande:

Eric Bolander
072 318 12 25
eric@bolander.at

Vice ordförande:

Soili Bisi-Ström
072 992 16 69
soilibisi@gmail.com

Sekreterare:

Camilla Berg
camillaberg8888@gmail.com

Kassör, webbansvarig:

Eva Bolander
eva@bolander.at

Programansvarig:

Nina Bohigas
070 454 77 24
Nina_bohigas@hotmail.com

Övriga ledamöter:

Bente af Edholm
bente.fnsin@gmail.com

Mikael Johansson
swoosh695@gmail.com

PROGRAM

Förslag på programpunkter sändes till
Nina Bohigas:
programansvarig@fnsin.nu

NOS

Redaktion:

Soili Bisi Ström
Anders Schærström

Ansvarig utgivare :

Anders Schærström,
08-758 30 03; 070-693 91 28,
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:

nos.fnsin@gmail.com

ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Tryckt hos: FOI

Framsida: Uppnosiga katter i Ribe
Foto: Claes Göran Ström
Baksida: Myrstack på dressinspåret Foto: Bo Stegmann

Föreningens hemsida:

www.fnsin.nu

e-post: info@fnsin.nu

Medlemsavgiften 2024

Fullbetalande medlem: 160 kr

Ny medlem efter 1/7: 80kr

Familjemedlemmar (oavsett antal) 80kr

Betalas till plusgiro:

67 01 50—2

Postadress:

c/o Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna

Våra böcker (medlemspris, porto tillkommer) :

De goda ogräsen	Tillfälligt slutsåld
Gotska Sandön	75 kr
Kall ökensand	50 kr
Spetsbergen	80 kr
Tyresta	10 kr
Beställ genom	
Erik Elvers	
erik.elvers@gmail.com	

Ordföranden har ordet

FNSiN 50 år

Nu är jubileumsåret över och vår verksamhet fortlöper som vanligt. Vi har några föreläsningar och vandringar inbokade. Resan till Gotska Sandön finns givetvis med i vår planering för året. Har ni idéer och förslag på aktiviteter så hör av er, i första hand till Nina, i andra hand till någon annan i styrelsen.

Styrelsens ambition var att ha en jubileumsaktivitet i månaden under året. Vi lyckades inte riktigt, men de idéer som blev över dyker kanske upp senare. När vi blickar tillbaka på de aktiviteter som varit under året så tror jag att många uppskattade nostalgikvällen om Gotska Sandön. En kväll där många påmindes om, och vi som inte har varit med så länge, fick höra om de strapatsrika tidiga resorna.

Mitt bästa minne från året var jubileumsmiddagen som lockade ett femtiotal medlemmar. En mycket trevlig tillställning med god mat, trevliga tal och berättelser samt en möjlighet att prata och umgås med många medlemmar.

Kvällen inleddes med ett glas mousserande vin och en möjlighet att mingla bland alla gamla vänner. Efter ett tag så bjöds det till bords, där var och en fick välja sin placering. Buffen var uppdukad och det var bara att börja hämta maten. Även i kön till maten småpratades det friskt. Stämningen var mycket god. Meny bestod av en minipizza till förrätt, lax och kyckling med tillbehör till varmrätt och måltiden avslutades med kaffe och chokladtårta samt ost. Under tiden var det några som tog till orda och berättade minnen från föreningens brokiga historia.

Ett varmt tack till alla som var med och arrangerade denna minnesvärda kväll.

Eric B

Medlem som inte betalat medlemsavgiften till föreningen efter två påminnelser och fått nr 1 och 2 av NOS för det aktuella året tas bort som medlem i föreningen. Självklart är borttagen medlem välkommen tillbaka som medlem om avgift erläggs.

På cykel i Estland

Besöket på Dagö

En av dagarna besökte vi Dagö (Hiiumaa). Huvudorten heter Kärrdal (Kärdla). Det är Estland näst största ö, efter Ösel. Dess yta är strax under 1000 km² eller ungefär tre fjärdedelar av Ölands. Dagö är betydligt mera kompakt än Öland, Öland är 14 mil från norr till söder medan Dagös största bredd ungefär väster till öster är 6 mil och då ingår en ganska smal halvö på 2 mil längst i väster. Eftersom vi bara hade ca 6 timmar på ön hann vi likväl förstås bara se en liten del av den.

Det kan inskjutas att befolkningen i Gammalsvenskby huvudsakligen kom från Dagö. Det var runt 1000 personer som tvingades lämna ön år i augusti 1781 och vandra till nedre Dnjepr dit ungefär hälften kom fram efter åtta månader. Inget av det som utlovats dem – gårdar, odlingsbar mark, kyrka – fanns när de kom och ytterligare flera dog så att befolkningen efter två år sjunkit till 135 personer.

Färjan mellan Rohuküla på fastlandet och färjeläget i Heltermaa tar 75 minuter. Efter några kilometer kommer vi fram till kyrkan i Pühalepa, Dagös äldsta stenkyrka, där vi stannar till. Nordväggen är utan fönster, eftersom det är på den sidan de onda makterna håller till. Tyska Orden började bygga en kyrka här 1255, men den blev färdig först på 1300-talet och tornet byggdes till 1770. Strax bredvid kyrkan står någon träkonstruktion som vi också tittar på. Medan vi gör det kommer en man cyklande. Det visar sig vara en spanjor, bosatt på Dagö, som berättar att det vi ser på är den gamla överdelen på kyrktornet som tagits ner då det bosatt sig skadeinsekter i den. Han har köpt den men är i beråd om hur han skall kunna sanera den. Vi har inga goda råd utan cyklar vidare.

Snart passerar vi Suuremõisa mõis (Storhovets herrgård) med en vacker ek-allé men spar besök i dess park till eftermiddagen, när vi kan överblicka hur mycket tid vi har på oss före återresan till fastlandet, och fortsätter mot sydväst till lunchstopp i byn Käina. Efter ytterligare ett par km tar vi av söderut och cyklar runt den intressanta Kassarihalvön där det finns ett hembygds-museum, Kassari Muuseumimaja som ger en inblick i landsbygdsbefolkningens forna liv. Skyltningen är dock huvudsakligen på estniska så somt får vi gissa oss till. Vi återvänder sedan till Suuremõisa. Slottet i barockstil byggdes på 1750-talet av grevinna Ebba-Margaretha von Stenbock (född de la Gardie), men hennes son behövde 40 år senare byta det mot en annan herrgård av ekonomiska skäl. Vi ser på den engelska parken och trädgården före den avslutande korta etappen till

färjeläget.

Vi hann alltså bara se en liten del av Dagö, där det dock finns mycket mer att göra. T ex skulle det vara roligt att vid något framtida besök komma ut på den västra halvön, Köpu poolsaar, och dess yttersta udde Dagerort. På halvön finns en tidig fyr, uppförd av Hansan 1527 och den tredje äldsta i världen som alltså är i bruk. Se notis om den i NOS nr 2021/2.

Erik Elvers

Dagö museum, träredskap

Foto: Erik Elvers

Besöket på Nuckö

Som jag skrev i den allmänna översikten i förra NOS över estlandsresan i augusti var syftet med den att vi ville bekanta oss med de gamla svenskbygderna vid Östersjön. En av dagsturena från Hapsal gick därför till halvön Nuckö som var ett centrum för estlands-svenskarna.

Nordisk Familjebok skriver 1914 i sin artikel Nuckö bl a att det är en socken med omkring 4500 invånare, hvaraf inemot 3000 svenskar som jämte sina grannar Ormsöborna utgöra hufvudstommen af den urgamla svenska befolkningen i Estlandskusttrakter och på öar därutanför (anm.: i Nuckö kommun bor nu ca 900 personer av vilka 50 räknar sig som svenskar). Befolkningen lefver i det hela i mycket torftiga förhållanden, lifnärande sig af jordbruk och fiske. På de allra sista åren (anm: således början av 1900-talet) har man emellertid, i samband med arrendegårdarnas friköpning, börjat tillämpa modernare jordbruksmetoder, hvartill äfven unga Nucköbors studieresor till Sverige samt understöd härifrån bidragit.

Nuckö var tidigare en eller rättare sagt flera öar, som genom landhöjningen växte ihop och i början av 1800-talet samman med fastlandet. Det tidigare sundet och sankmarkerna mellan Nuckö och fastlandet har ett rikt fågelliv och är nu naturreservat.

Namnet Nuckö tros komma från ett estniskt ord för udde (nukk). Språk förändras och någon gång har genitivformen nuka omtolkats till noka (kniv), i genitiv noa, och områdets nuvarande estniska namn Noarootsi betyder alltså Kniv-Sverige (!).

Efter Estlands självständighet från det ryska tsarväldet mot slutet av första världskriget öppnades den svenska folkhögskolan i Birkas, men efter Sovjets ockupation drygt 20 år senare grundades militärbaser i kustområdena, gamla näringsfång som fiske blev omöjliga och 1943-44 lämnade de flesta svenskarna Estland. Efter järnridåns fall och den återvunna självständigheten återupplivades undervisning i svenska i Nuckö(1989). Nuckö gymnasium med fördjupade studier i svenska öppnades 1990, f ö med stöd från den finländska föreningen Estlandsvännerna.

Vi cyklar till Nuckö på söndagen och lägger märke till en stor mängd flaggor inne i Hapsal. Det beror på, får vi sedan veta, att den återvunna självständigheten utropades 20 augusti 1991. Den första sträckan ca 10 km österut från Hapsal går på cykelbana utmed stora vägen till Tallinn, när vi vänder norrut får vi samsas med biltrafiken men den är gles. Så kommer vi fram till två vägskyltar där det på den ena står Noarootsi osavald (distriktskommun) och på den andra Noarootsi / Nuckö kihelikond (socken). Strax efter kommer en avtagsväg mot Väikenõmmeküla / Persåker 1,5 (det estniska namnet betyder om jag förstätt rätt Lillby). Det är en stark upplevelse att se dessa tvåspråkiga skyltar och känna att vi är i det gamla Svensk-estland.

Vi fortsätter litet norrut och vänder sedan åt väster, ut på halvön. Vi passerar det sank naturreservatet där vi ser några rovfåglar och en del tranor men inte så mycket i övrigt, och fortsätter till Birkas (est: Pürksi) där vi äter lunch på ett litet kafé där vi på ryggen på personalens tröjor kan läsa ”Bröd och smör”.

Alldeles intill ligger gymnasiet där det finns flaggstänger med kommunens (grön, vit), Estlands (blå, svart, vit) och estlandssvenskarnas flaggor (blå, svart, gul). Utanför skolhuset står en buss med texten Noarootsi gümnasium / Nuckö gymnasium, frampå den står också Lycka till!

Vi hade tänkt besöka det ganska närbelägna Lyckholms museum i Saare herrgård med överblick över Nuckös historia och utställning av bl a gamla jord-

bruksredskap, men det är stängt under självständighetsdagarna får vi veta på kaféet.

Vi gör en kort sväng på Nuckö när vi lämnat Birkas så att vi får se litet mer av landskapet men återvänder till Hapsal i stort sett samma väg som på utvägen. Det blev alltså rätt mycket transportsträcka, hela turen var ca 75 km, men det finns ingen annan väg som möjliggör en rundtur. Längs vägen växer det, som på andra håll, cikoria och rödklint men också vallmo.

Erik Elvers

Foto: Erik Elvers

Aibolands museum

Foto: Erik Elvers

Aibolands museum

Utanför museet, vackert beläget vid havet i Hapsal, vajar flaggor från Estland, Finland, Sverige och Ukraina. Vi vill få veta mer om estlandssvenskarnas tusenåriga historia i Estland.

I receptionen träffar vi en guide som visar oss en 20 meter lång broderad tapet, tillverkad av frivilliga

Foto: Lars-Olov Wallin

2002-03, som illustrerar estlandssvenskarnas liv.

Guiden, som annars bor på Åland, har under flera somrar arbetat som volontär på museet. Vi ser även föremål från gångna sekler från svenskbygderna i nordvästra Estland. Vi får höra hur en talharpa låter, när Lydia (se bild till höger) spelar på den.

I ett rum bredvid ser vi några kvinnor som tillverkar kamouflagenät. Jag frågade aldrig, men kan misstänka vad de ska användas till.

Utanför huvudbyggnaden finns en annan bildväv med motiv bl.a. från flykten till Sverige under 40-talet. Museichefen berättar om detta och om träbåtar i den närliggande hamnen och i båtskjul, bl.a. en på senare tid byggd allmogebåt vanlig bland Runösvenskar och dessutom en galeas från 1925.

När vi lämnade museet lade jag märke till att man bytt ut den ukrainska flaggan mot den åländska.

Museipersonalen var verkligen vänlig och mån om att informera oss och gjorde därmed besöket till en fin upplevelse.

Lars-Olov Wallin

Aibolandtapeten

Foto: Kent Hult

Aibolandtapeten

Foto: Lars-Olov Wallin

Lydia på Aibolands museum spelar talharpa

Foto: Lars-Olov Wallin

Estland - naturobservationer

Fåglar:

Återkommande under cyklingen sågs trana, ormvråk, tofsvipa, stare, korp, råka och ladusvala. Vid stopp kunde bland annat större hackspett, grönfink, sädesärlor, steglits och törnsångare observeras. I våtmarken mellan Nuckö och fastlandet sågs ett antal ägretthägrar (arten har setts allt oftare i Sverige). Enstaka observationer av storspov, sparvhök, tornfalk (ryttlande), brun kärnhök, ängshök (sannolikt), mindre hackspett (vid Ormsö hembygdsgård), stork (Ormsö flygande på avstånd) gjordes. En havsörn observerades på kvällen vid Hapsal.

Växter

Under cyklingen kunde upprepade observationer av den vanliga floran göras längs vägkanten: Inte minst av rödklöver, vitklöver, alsikeklöver, lusern, gullris, sötväppling (vit, gul), vicker (kråk -, häck -...), rölleka, renfana, baldersbrå, cikoria, rödklint, fibblor (höst, grå, flock..), mjölkört och blåeld. Dessutom växer mycket blåhallon längs vägkanten och banvallen (lite sura men duger som sylt). Klöver och lusern odlas också på åkermark. På mer eller mindre stort avstånd sågs många äppelträd (övergivna tomter?). Annars mycket lövskog med videsnår längs cykelvägen och tallskog på Ormsö. Bland annat vid Suuremõisa slottspark på Dagö finns en stor ekallé från 1800 talet.

Gunnar Scharin

Några kända ester

Av Estlands 1,3 miljoner invånare (2021) har jag valt ut några som utmärkt sig på olika sätt:

Lennart Meri var starkt engagerad i politik och kultur och grundade 1988 Estlands institut för att främja estnisk kultur genom kontakter med västländer. Han blev den förste att utses till utrikesminister 1990 vid Estlands första fria val efter Sovjets upplösning. Meri utsågs till landets andra president i ordningen 1992 och

avgick 2001. För att hedra honom och hans gärning fick Tallinns internationella flygplats år 2009 namnet Lennart Meri Tallinn Airport.

Arvo Pärt utnämndes 2017 för sjätte gången till världens mest framförda nu levande kompositör. Hans minimalistiska stil är påverkad av religiös musik. Utanför huvudstaden kan man besöka Arvo Pärt Center. Polarprisvinnare år 2023.

Tonsättarkollegan **Veljo Tormis**, som främst ägnade sig åt körmusik är mest känd för ”Järnets förbannelse”.

Edward von Lõngus, esternas svar på gatukonstnären Banksy. Exempel på hans konst finns i Tartu men även i t.ex. Rom.

Ilon Wikland flydde som 14-åring till Sverige år 1944. Tio år senare började hennes samarbete med bland andra Astrid Lindgren. Hon har illustrerat några av världens mest älskade barnböcker. Vi besökte ett museum i Hapsal där hennes teckningar finns utställda.

Kaja Kallas är Estlands första kvinnliga premiärminister och har lett landet sedan 2021. Hon är med i liberala Estniska reformpartiet. Hon har gjort sig känd som en hård rysslandskritiker. Men har själv blivit hårt kritiserad då det framkommit att hennes man är delägare i ett företag som driver verksamhet i Ryssland.

Programmet Skype utvecklades 2003 av klasskamraterna **J. Tallinn**, **A. Heinla** och **P. Kasesalu**.

Bröderna **Martin och Markus Villig** grundade 2013 företaget Bolt, nu verksamt i mer än 45 länder och som bl.a. erbjuder biluthyrning och matleveranser.

Nämnas kan även pianisten **Käbi Laretei**, som gav konserter över hela världen och som var gift med mässterregissören Ingmar Bergman. **Tõnu Kaljuste**, utbildad i bl.a. Tallinn, var chefsdirigent för svenska Radiokören i sex år och är nu ledamot av Kungliga Musikaliska Akademien.

Svante Pääbo nobelpristagare i medicin år 2022, född i Sverige men med estnisk mamma, kemisten **Karin Pääbo**. (Hans svenske far Sune Bergström fick också nobelpris.)

Lars-Olov Wallin

Jämställdheten på Island

Isländsk TV spelade in framträdanden under Kvinno-dagen i Reykjavik 24 oktober 2023. När jag såg det blev jag så tagen av den kraft som fyllde bilderna att jag vill beskriva en del av frågorna och även påminna om en kväll i Stockholm.

En lyckad kväll 27 februari 2023

"Så blev Island världens mest jämställda land" var rubriken på en kväll med tre framstående föredrags-

hållare från Island. Det var i Stockholm i februari 2023 och bakom den stod Stiftelsen Barbro och Sune Örtendahls fond. Moderator var journalisten och Islandskännaren Anders Svensson, som också talar isländska.

Bakgrund

De isländska kvinnorna fick rösträtt 1915, en tid då Island var fattigt och kämpade för självstyre. Efter ekonomiskt svåra år kom en ny tid under andra världs-

kriget. Då fick många kvinnor för första gången betalt för sitt arbete, men de stora förändringarna kom efter protester mot mansvåldet på 1970-talet.

På FN-dagen 24 oktober 1975 genomfördes en kvinnostrejk med samling i mitten av Reykjavik, med tal och sång. Dagen väckte stor uppmärksamhet också utomlands. När Vigdís Finnbogadóttir valdes som president 1980 blev hon en viktig förebild. Då var 77% av gifta kvinnor ute på arbetsmarknaden med 60% av männens löner. En kvinnolista bildades och fick plats på alltinget och en rad så kallade kvinnofrågor, som bristen på barnomsorg, lyftes fram. Sedan dess har mycket ändrats, befolkningen ökat och omvärlden kommit närmare. Ekonomin sköt i höjden, efter kraschen 2008 var det kvinnor som fick rycka fram. Välutbildade har de nu många av samhällets högre tjänster. På omkring hälften av alltingets poster sitter kvinnor. Trots allt detta...

Föreläsarna

Till fonden Örtendahls kväll i februari kom Erla Hulda Halldórsdóttir som är professor i Kvinno- och genushistoria vid Islands universitet. Hon har tillsammans med tre andra författat en omfattande och väl illustrerad bok *Konur sem kejsa – aldarsaga*, (Kvinnor som röstar – hundraårshistoria) Reykjavík 2020. Nu beskrev hon utvecklingen i stora drag.

Eliza Reid, journalist och författare som stammar från Canada, är gift med Islands president, Guðni Th. Jóhannesson. I boken *Secrets of the "Sprakkar"*, Illinois 2022, skildrar hon sin roll som invandrare samtidigt som hon berättar om starka kvinnor, *sprakkar*, som hon mött. Eliza berättade personligt om sina erfarenheter från 2016, då hon kom till Island och hur det varit möjligt att vara yrkesverksam, ha stor familj och vara rikets första dam.

Historikern och journalisten Kristín Ástgeirsdóttir var aktiv i jämställdhetsarbetet på 1970-talet, i Kvinnolistan och i det politiska livet. Hon tog plats på alltinget och skildrade nu svårigheter att bli tagen på allvar i männens värld. Kristín var också engagerad i nordiskt samarbete och jämställdhetsombudsman. Island har under många år av World Economic Forum listats som det mest jämställda landet. Visst har det gjorts många framsteg sedan 1975, men det är en lång väg att gå inom flera områden, även lönemässigt. Kampen för kvinnors ställning i samhället måste fortsätta, avslutade Kristín med glöd i stämman.

Kvinnostrejk på Island 24 oktober 2023

Kallarðu þetta jafnrétti? Kallar du detta jämställdhet? Det var dagens rubrik.

En mängd olika organisationer hade förberett program över hela Island inför ett dygns kvinnostrejk, 24 oktober 2023. Sedan 1975 har sådan strejk upprepats flera gånger, men endast under några timmar. Nu gäller det

inte bara rättigheter för kvinnor utan också för både vuxna transpersoner, *kvár* och unga *stálp*, nybildade ord och begrepp.

Det har blivit möjligt att tala om saker som förr var tabu. Våld mot kvinnor och förnedring är också något som lyfts fram i ljuset. Kontakterna till andra länder och invandringen har också förändrat samhället, samtidigt som de ekonomiska klyftorna blivit större.

Av runt 190 000 kvinnor är det 50 000 som har någon utländsk bakgrund och av dem är det 32 000 som räknas som invandrare. Bland dem var det många i serviceyrken som inte fått ledigt på kvinnodagen. De kan inte, som de flesta, genom strejk riskera att förlora sin lön, sin bostad och kanske uppehållstillstånd. På flera kvinnodominerade arbetsplatser institutioner, som sjukhus, hade gjorts undantag för att hålla verksamheten uppe. I nyheterna, *rúv.is.*, intervjuades några män som fått lämna sina skrivbord bakom butiken för att i stället möta allmänheten vid disk. Det var tuffare än väntat.

Programmet

I höstsolens Reykjavík samlades flera tusentals kvinnor och en del män i centrum. Många stod där med plakat. Ett digert program med kända sånger och korta, kraftfulla tal framfördes både på isländska och engelska. Det senare av hänsyn till alla dem som ännu inte lärt språket.

Det var mycket allvarligt och svåra saker som togs upp i välformulerade tal. Psykisk och fysisk misshandel av kvinnor har ökat. Skulden läggs gärna på offret och rättsväsendet hanterar våldtäkter på samma sätt. Offret vågar därför inte anmäla något. Det nämndes att 15% av femtonåriga flickor någon gång blivit sexuellt kränkta.

Jafnréttisparadís, var en kavalkad med tolv personer som rappt gav exempel från var sitt område och upprepade: *Kallarðu þetta jafnrétti?* De tusentals åskådarna svarade ropande med en röst.

Nestorn Kristín Ástgeirsdóttir inledde och tog upp att 40 % av alla kvinnor har känt av sexuella påhopp eller våld i sitt liv. Jämställd?

Är du funktionshämrad på något vis är risken tio gånger större att du blir angripen och du får alla möjliga fula tillmälen. Jämställd?

Är du född i annat land eller har annan hudfärg blir du dagligen behandlad som en andra klassens medborgare. Längre arbetsdagar, lägre lön. Jämställd?

Med två och ibland tre jobb för att ta hand om andra får en sådan som jag aldrig tid att vila. Jämställd?

En *kvár* sade att sedan hon blev kvinna får hon ofta spela mansrollen för att få samma mottagande och hjälp som tidigare. Jämställd?

Kvinna eller *kvár* säger ofta efter sexuellt ofredande att det var tur att det inte var allvarlig misshandel. Jämställd?

Transpersoner blir ofta marginaliserade, med hat beskyllda för att vara inbillnings- eller sinnessjuka. Jämställd?

Efter dagens första *vakt* (skift) i yrkesarbetet följer ett andra med hem, familj och släkt och sedan ett tredje skift, med planering och ständigt ansvar för familjen. Många män erkänner inte att den sista, *þriðja vaktin* (årets nyord 2022) finns. Jämställd?

Män med autism får hjälp, men kvinnor bör helst bara dra sig undan. Jämställd?

Som utländsk kvinna blir jag dagligen undervärderad, på jobbet och i samhället. Om ni andra, födda här i landet, har glastak, hamnar vi i glaskistor. Jämställd?

Kvinnors och *kvárs* löner är fortfarande 21% lägre än männens. Män i traditionella kvinnoarbeten har högre lön än kvinnorna i samma jobb. Jämställd?

Ute i världen blir kvinnor och barn krigsherrarnas stora offer. Av dem som medverkat i i fredsförhandlingar de senaste trettio åren har bara 13 % varit kvinnor. Jämställda?

Ingibjörg Sólrún Gísladóttir ställde den frågan. Hon har varit med i politiken sedan 1970-talet, utrikesminister och senare internationellt verksam.

Premiärministern

I en intervju dagen efter hoppas premiärministern, Katrín Jakobsdóttir, som deltog i strejken, att samhället, som tidigare tänkt, skall ha nått full jämställdhet 2030. Vi har inte kommit dit, trots att vi ansetts ligga främst internationellt sett. Det vi först måste göra är att få bort könsrelaterade löneskillnader och könsbundet våld. Vi kan bara hoppas att kvinnostrejken i går, som fått stor internationell uppmärksamhet också kan verka inspirerande för andra, sade hon till slut.

Nanna Stefania Hermansson

Hela programmet nedanför Arnarhóll 24.10.2023 går att se:

<https://www.ruv.is/sjonvarp/spila/kvennaverkfall-2023/35503/aiikvh>

Kvinnohistoria på engelska finns från Kvinnohistoriska samlingen:

<https://kvennasogusafn.is/index.php?page=womens-day-off-1975>

Se även Sara Mariasdotters artikel om föredragen i Stockholm den 27 januari. NOS nr 2/2023

Klimatskador

Klimatrelaterade skador är skador som orsakas eller försvåras av extremt väder. Det kan vara t ex stormar, torka eller översvämningar men också jordskred som orsakas av att marken är mättad med vatten så att jordlager ovanpå lerlager glider mer än normalt. Ännu ett exempel är erosion när havet blir varmare och dess volym då ökar. De här typerna av skador är inte något nytt, men i takt med klimatförändringen blir stormar häftigare, värmeböljor starkare och regn intensivare. Problemen är ett exempel på att natur och samhälle är nära kopplade till varandra.

De här skadorna är förstas en alltmer prioriterad fråga i försäkringsbolagen, som vi var inne på vid ett FNSiN-möte för några år sedan (det var under farsoften så det genomfördes per tråd, inte i någon lokal). Blir skadorna mycket frekventa eller mycket dyra kan bolagen höja premierna kraftigt eller utesluta dem ur försäkringsskyddet. Bolagens samarbetsorgan Svensk Försäkring har framhållit vikten av att kommunerna bygger klimatanpassade samhällen. Många kommuner har ju tillåtit påkostad bebyggelse nära vatten, och VA-nätet är på många håll otillräckligt för de allt större regnmängderna.

Svensk Försäkring har också i ett nyhetsbrev (22 september 2023) pekat på den inkonsekventa klimatanpassningen i regeringens budget för 2024 där anslagen för klimatanpassning minskas när behovet är större än någonsin – anslaget till Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) för klimatanpassning minskas med drygt 50 miljoner kronor. Just MSB har en viktig roll i att kartlägga hot för naturskador som kan förväntas uppstå i kölvattnet av klimatförändringarna. Många av de undersökningar som genomförs är inte knutna till en särskild kommun, utan tar till exempel sikte på vattendrag som går genom flera kommuner.

Även Nordisk Försäkringstidskrift har i olika artiklar tagit upp de växande problemen, senast i nummer 3/23 som kom i början av oktober och behandlar sommarens väder i Sverige (se <https://nft.nu/sv/arsommaren-2023-ett-tecken-pa-att-klimatforandringarna-redan-ar-har>) med värmebölja i juni (torka) och skyfall i augusti/september (översvämningar). Eftersom artikeln finns lätt tillgänglig sammanfattas den inte här.

Erik Ehlers

Hur gick det?

Gunnel Wallén och Eva Innings

Blommande buskmagnolia.

Åkeshov den 13 september

Regnet hängde i luften, men det hindrade inte tretton medlemmar från att komma till Åkeshov.

Platsen där Åkeshofs Slott ligger omnämns redan på 1400-talet med Peder Ålänning som ägare. Slottet med en stor tillhörande egendom har haft många ägare.

År 1635 köpte Åke Axelsson Natt och Dag egendomen och platsen fick sitt namn efter honom. I mitten av 1700-talet hette ägaren David Stierncrona. Han anlät arkitekten Carl Hårleman, som moderniserade och dekorerade slottet i fransk rokokostil. Två flyglar i samma stil och ett orangeri tillkom. Från den här tiden finns en vattenkvarn och en smedja omnämnda.

På slutet av 1800-talet blev slottet uppköpt av ett företag som lät det förfalla och väggmålningar såldes.

Under 1900-talet fick slottet under perioder tjäna som sjukhus, förläggning för baltiska flyktingar under andra världskriget, senare som bostad för hemlösa, provisorisk skola och som Bromma församlings pastorsexpedition. På 1980-talet gjordes en totalrenovering och i dag finns kopior av de gamla väggmålningarna.

Slottet drivs i dag som konferenshotell och restaurangen Råkoko erbjuder, som namnet antyder, en vegetarisk meny.

Vi gick in i slottet och tittade på de utrymmen som då inte var upptagna av konferensdeltagare. Därefter gick vi ut och följde den fina lindallén en bit bort från slottet till den plats där smedens och mjölnarens hus finns bevarade. Rester av vattenrännan och grunden till kvarnhuset kan anas. Mellan slottet och Åkeshovs arboretum finns rester av en kastal, som inte är utgrävd och därför inte kunnat tidsbestämmas. I närheten finns en stor nutida runristning, den är inte ifylld och därför oläsbar. Kanske döljer sig en spännande historia i runorna.

Gunnel Wallén

Åkeshovs arboretum

Efter Gunnels vandring på slottet och i dess omgivningar var det dags för picknick. Picknicken intogs inne i arboretet, där det finns bord och bänkar delvis under tak. Praktiskt eftersom vädret denna dag inte var det allra bästa. Arboretet ligger helt nära både slottet och tunnelbanestationen Åkeshov. Arboretet är inte stort, men man finner många vanliga men också sällsynta lövträd och barrträd här. Vi tittade närmare på tjugo olika träd bl.a. kaukasisk vingnöt, asklönn, kopparlönn, där stammen är kopparfärgad. Vi såg också ginko biloba, sekvoja och hemlock. Hemlock är det amerikanska barrträdet, som är mycket lik vår gran.

Som jag hoppas framkommer av min beskrivning, är arboretet i Åkeshov väl värt ett besök.

Eva Innings

Zorns dalkulla stickar utanför ramen.

Slottets värdinna visar en mossklädd stol

Foton: Sara Mariasdotter

Vikingatidens människooffer

Ett motbjudande ämne, men mycket väl framfört. Så skulle man kunna sammanfatta Klas Wikström af Edholms föredrag. Vikingatiden har onekligen en mycket framträdande ställning i nordisk historia, men ändå är mycket oklart om hur människor faktiskt tänkte.

Kanske kan man ana något genom att försöka klarlägga hur vanliga människooffer var och orsakerna till dessa. Klas avhandling och hans bok för en bredare läsekrets har onekligen fått stor och berättigad uppmärksamhet.

Tillfället lockade 25 åhörare, inte enbart från FNSiN, och den mycket professionella presentationen framkallade många reflektioner, frågor och kommentarer.

Anders Scharström

Höstvandring i lugn takt runt Reimersholme och Långholmen

Nio personer inklusive Erik Elvers samlades vid Hornulls tunnelbaneuppgång. Promenaden gick mot Bergsund, där vi kunde konstatera att det gamla flytande badhuset fortfarande fanns kvar, och att det fortfarande fanns kommersiell sjöfart till Stockholm, då det låg ett lastfartyg vid kaj på Liljeholmsidan.

Promenaden fortsatte längs strandpromenaden och över vattnet kunde vi se Essingeleden vid Stora Essingen. Så småningom stoppades promenadvägen av bron till Reimersholme. Namnet kommer av en hattmakare Reimers som hade en malmgård på holmen. Vi gick över bron och svängde till vänster in genom en stor portal. Den har anor från Lars Olson Smiths brännvinsfabrik som tidigare låg på holmen. Då Reimersholme fram till inkorporeringen 1913 tillhörde Brännkyrka socken kunde brännvinet säljas på ön utan att följa de restriktioner som fanns i Stockholm. Som minne av spritfabriken finns några stora ekfat uppställda vid strandpromenaden. Utefter stranden finns en mur från fabriken.

Vi såg också ett industriminne i form av en sönderskuren cistern, Dock utan någon förklaring.

Utefter delar av strandpromenaden växte stora knäckeplar och längst österut på ön växte några ovanligt stora buskar av havtorn. Vid den norra stranden, mot Långholmen la vi märke till några moderna eleganta flerbostadshus, som efter kontakt med boende visade sig vara byggda i början av 1940- talet av HSB.

Häriifrån var det inte långt tillbaka till Reimersholmsbron där fyra av våra deltagare avvek från oss andra som fortsatte till Långholmen. Väl framme till Långholmen valde Erik att svänga till vänster dvs. i stort sett tillbaka men nu på den norra stranden av Lång-

holmskanalen. Då det blivit dags att inta den medhavda matsäcken, hittade Erik snabbt en bänk med plats för fem personer strax norr om stranden med utsikt över de 40-tals hus vi nyss beundrat, såväl som de kanotister som paddlade förbi. Medan vi satt där såg vi ett par damer som badade och även en bäver som kom simmande och försvann bakom några stenblock vid Reimersholme.

Vandringen gick vidare österut och vi noterade bostadsbebyggelsen på Lilla Essingen, där tidigare Electrolux hade sin fabrik. Då vi vid stranden passerade Karlshälls gård kunde vi beundra de enorma stenmurar som Långholmsfångar förr varit med om att bygga. Vidare övergick gångstigen i Karlhällsvägen som är bilväg. Den gick brant uppåt och vi hade ett antal kolonistugor på vår vänstra sida. I koloniområdet tog vi till vänster mot Långholmsbadet och fortsatte sedan längs stranden. Även här finns resultaten av fångarnas stenarbeten i form av murar. Vi passerade under Västerbron och letade upp platsen där ett Jass-flygplan kraschade under en flyguppvisning. Vi sökte sedan efter den valkalm som skall finnas på Långholmen men vi lyckades inte, så vår lilla grupp upplöstes. Eva och jag fortsatte dock sökningen och hittade så småningom valkalm helt omgiven av landupplagda båtar. Det gick dock att få en bild av det imponerande trädet.

Lars Innings

Valkalm på Långholmen

Foto: Lars Innings

Utställningen Fungi, Nobelprismuseet

Vi var 6 personer som begav oss till Nobelprismuseet i gamla börshuset för att se utställningen Fungi, om svampar i konst och vetenskap. Efter en del inledande tekniskt strul med museets digitaliserade förvaringsboxar kunde vi gå in och beskåda den mycket informativa och pedagogiskt upplagda utställningen. Här kunde man lära sig allt man inte tidigare visste om svampar. Tex att det finns c:a 2,5 miljoner arter, betydligt fler än det finns växtarter. 20 procent av dessa är mykorrhizza-arter, d v s de lever i symbios med växter, som träd, och hjälper dessa att ta upp vatten och näring. Resten av svamparna ägnar sig huvudsakligen åt att bryta ner dött växtmaterial. Utan svampar skulle annat liv knappast kunna existera, i alla fall inte på land.

Det mesta av svampen finns under jorden i form av fina trådar, s k hyfer. En populär teori är att de bildar ett slags skogens internet, Wood Wide Web, där träden i någon mening kan kommunicera med varandra. En omstridd teori, dock.

Vi fick också veta att biologins nestor Carl von Linné hade stora problem med svamparna, de passade inte in i hans system. Numera räknas svamparna som en egen ordning, de är varken djur eller växter.

Utställningen tog också upp framtida industriell användning av svamp. Det kan låta märkligt, men svamptrådar (hyfer) kan tydligen användas för att framställa olika material som textilier och byggnadsmaterial. I framtiden kan dessa kanske ersätta oljebaserad plast. En viktig pusselbit i strävan mot en mer cirkulär ekonomi.

Vi strövade runt i utställningen och upptäckte ny kunskap, delvis tillsammans, delvis var för sig, tills det var dags att ta en ny dust med förvaringsboxarna och ge oss ut i det novembergrå vädret.

Björn Eriksson

Grönlandsnostalgi

Med tanke på hur ofta Grönland har förekommit i vårt program genom åren var det inte särskilt överraskande att jubileumsårets nostalgikväll med Grönlandstema lockade 30 deltagare. Det kom såväl veteraner som ganska nya medlemmar.

Inledningsvis fick vi se en av de filmer som Hans Weimer tog under 1970-talets resor (och som Björn Setterberg nu har digitaliserat). Uppenbarligen väckte den många goda minnen.

Hans Kvarneby följde upp med härliga, äventyrliga bilder från föreningens resa 1977. De bilderna finns nu att beskåda också på FNSiNs nätplats. (www.fnsin.nu > Resor och utflykter > Grönland).

Erja-Riitta Salonen bidrog med bilder och intryck från

sina egna färder till Grönland med sin professionella konstnärliga och fotografiska blick men också med annorlunda motivval.

Därefter kom Sara Mariasdotter med en annorlunda vinkling genom att berätta till bilder om grönländsk mytologi ur en bok hon ärvt av sin farfar om och som, överraskande nog även förevisades av en lärare på den grönländska folkhögskola som föreningen besökte 2003.

Avslutningsvis visade och kommenterade Gunnar Scharin en serie högklassiga bilder med naturen som tema.

Antagligen väckte kvällen en lust att åter besöka Grönland. Säkert kommer grönländska teman att dyka upp i framtida program.

Anders Scharström

Långvandring Norrviken –Edsviken

Fyra personer fick Erik med sig på denna drygt 15 km långa vandring från Rotebro till Danderyds sjukhus. Promenaden gick för det mesta i bebyggelse.

I Rotebro stannade vi till vid jästfabriken som producerat jäst till bagerier och hemmabagare i drygt hundra år. Numera är det den enda jästfabriken i landet och producerar all den jäst som behövs för bakning både i bagerier och i hemmen.

Edsviken och Norrviken har varit sammanhängande vattendrag och en viktig handelsled från Östersjön till Mälaren. När landhöjningen skilde vikarna åt, så fick båtarna lastas om eller dras över land på ”eden”. Idag är mellanrummet ett tätt bebyggt modernt bostadsområde med historiska inslag som Edsbacka krog och Edsvikens slott som båda har anor från 1600-talet. Slottet ägs av Sollentuna kommun.

Lunch åt vi på en brygga nedanför slottet och fortsatte sedan promenaden längs Edsviken.

Vi passerade Landsnora kvarn som är den äldsta profana byggnaden i Sollentuna, nästan 400 år. Strax efter kvarnen tog vi oss upp till ett naturområde högt ovan sjön. Mycket vacker hällmarksskog med höga tallar och släta klippor.

Vi fikade ovanpå Eksbacksgrottan där man gjort i ordning en picknickplats. En fin idé: det är ju en hela 51m lång och 8m djup grotta därunder. Själva ingången, som man kan se genom ett låst galler, är dock bara ett trångt hål i berget. Från grottan var det bara någon kilometer till Danderyds sjukhus och slutpunkten.

En grå och kylig söndag, men en mycket trevlig vandring. Tack till Erik som ordnade.

Soili Bisi-Ström

Bilder från jubileumsmiddagen.

Lars och Kristina Wiktorin Kristina Drake

Eric Bolander, Eva Pettersson och Peter Lamming

Eva Järpemark och Bibbi Ramfjord

Björn Setterberg

Eva Innings och Barbro Lötberg

Bosse Zachrisson

Eric Bolander, Eva Pettersson, Peter Lamming och Gunnel Nordin

Erja Riitta Salonen

Elisabeth Römert

(Från höger) Bente af Edholm, Nina Bobigas och Christel Nilsson

Christer Westerdahl

Anders Schaerström

Mats Gullberg, Bengt Nilsson och Eva Järpemark

Claes Görän Ström och Erik Elvers

FOTO: Bente af Edholm

Program

NORDIC CIV

Måndag den 22 januari kl 18.00

**Studieförbundet Vuxenskolan, Tjärhovsgatan 6
(T-stn Medborgarplatsen)**

Det nordiska civilsambällesnätverket, Nordic Civ, har till uppgift att lämna förslag till Nordiska ministerrådet för det nordiska samarbetet under åren 2025 – 2030. Visionen är att Norden år 2030 ska vara världens mest hållbara och integrerade region. Det handlar om att värna naturen, tilliten, demokratin, jämställdheten och samtidigt också hävda Norden inom utbildning, forskning, innovation och konkurrenskraft. Själva nätverket består av 40 representanter från civilsambällesorganisationer i de nordiska länderna och självstyrande områdena. Föreningen Norden koordinerar arbetet.

Men vad betyder det för oss enskilda invånare? Kan föreningar, såväl små som stora, bidra till att nå målen? **Josefin Carlring** är generalsekreterare i svenska Föreningen Norden. Nu kommer hon för att förklara allt detta för oss.

Förnamälan till Anders Schaerström
anders.schaerstrom@telia.com; 070 693 91 28

50 kr för fika och föredrag.

Samarrangemang med
Studieförbundet Vuxenskolan

E-DNA-DETEKTIVER

Onsdag den 7 februari klockan 18.00

Studieförbundet Vuxenskolan, Tjärhovsgatan 6 (T-stn Medborgarplatsen)

"Vi kallas för eDNA detektiver eftersom vi kan ta reda på vilka växter och djur som finns i en sjö, bäck, damm eller havet genom att ta fram DNA som finns i ett vattenprov. Vi kan säga vilka fiskar som simmar i ett vattendrag utan att se eller röra dem."

Micaela Hellström är forskare (PhD) i ekotoxikologi & marin genetik. Hon är medgrundare och VD i MIX Research Sweden. gör dessa analyser för länsstyrelser, WWF, kommuner, industri och fiskeföreningar.

Micaela har mer än 30 års erfarenhet av att kombinera ekologi med genetik för praktisk användning för åtgärds- och skyddsprogram av arter och habitat. Hon

är involverad i eDNA Citizen Science Project via WWF i bland annat Alaska och aktiv inom europeiska och svenska standardiseringsprocesser för eDNA-metoder.

Förnamälan till Anders Scharström
anders.schaerstrom@telia.com; 070 693 91 28

50 kr för fika och föredrag.

Samarrangemang med
Studieförbundet Vuxenskolan

TVÅ ÅR BLAND SYDPOLENS ISAR 1901-1903

Söndag 18 febr kl 15.00, Fatburs Kvarngata 14

För att komma in ringer man till Föreningslokalen från porttelefonen eller till Soili 072 992 16 69.

Vi får höra **Åke Öhman** berätta om sin morfar och Otto Nordenskiöld's vetenskapliga expedition till Antarktis åren 1901-1903, fylld av strapatser och problem.

Förnamälan till Erik Elvers, sms 073 852 63 99,
e-mäle erik.elvers@gmail.com senast torsdag
15 februari.

Kaffe / te med dopp 20 kr.

KJELL BERÄTTAR TILL UNIKA BILDER OM SINA EXPEDITIONER I AMAZONAS I ROLF BLOMBERGS SPÅR

Fredag den 1 mars klockan 18.00

Fatburs Kvarngata 14

För att komma in ringer man till Föreningslokalen från porttelefonen eller till Soili 072 992 16 69.

Rolf Blomberg var en legendarisk upptäcktsresande. *Kjell Linnér* lärde känna honom och har följt i hans, och andra europeiska forskningsresandes, spår bortom den västerländska civilisationens gränser. Några resor har han berättat om för oss. Nu är det dags att berätta om de äventyr och upptäckter han var med om på fyra resor i Amazonas och Anderna för

omkring trettio år sedan, där det fortfarande kan finnas 50, kanske 100, urfolk som omvärlden ännu inte fått kontakt med. Kjell kan berätta om kanotfärder i trakter där upptäcktsresande, oljearbetare och missionärer tidigare blivit dödade. Om flygresan över djungeln, då han nästan föll ur. Om möten med män med dödliga spjut. Om tapirer, kajmaner och sengångare.

Föransökan: till Soili Bisi-Ström, sms 072 992 16 69 eller e-mail till soilibisi@gmail.com senast onsdag 28.2 50 kronor för fika och det hela.

VÅRMÖTE

Medlemmarna i Förening Natur och Samhälle i Norden kallas härmed till ordinarie vårmöte fredag **den 15 mars klockan 18** i Föreningslokalen på Fatburs Kvarngata 14. För att komma in ringer man till Föreningslokalen från porttelefonen eller till Soili 072 992 16 69.

Dagordning

1. Val av mötesordförande, sekreterare och två justerare.
 2. Fastställande av röstlängd.
 3. Mötets behöriga utlysande.
 4. Fastställande av dagordningen.
 5. Protokoll från höstmötet.
 6. Verksamhetsberättelse för 2023.
 7. Resultat- och balansräkning för 2023.
 8. Revisionsberättelse
 9. Fastställande av balansräkning för 2023.
 10. Fråga om ansvarsfrihet för 2023 styrelse.
 11. Motioner (skall vara styrelsen tillhanda senast tre veckor före vårmötet)
 12. Fyllnadsval till funktionärsposter.
 13. Information om samarbete med andra föreningar.
 14. Övriga frågor
- Föreningen bjuder på kaffe/thé och smörgås.

Efter mötesförhandlingarna:

Information om detta kommer senare i samband med påminnelse inför mötet.

BANVALLSPROMENAD I DJURSHOLM

Lördag 6 april Samling på busstationen vid Danderyds sjukhus, läge B, buss 601, kl.9.41.

En mycket lättgången promenad längs Gamla Roslagsbanans banvall från Svalnäs till Djursholms Ösby. I Svalnäs har man återskapat en naturpark med ängsmark som visar hur Djursholms öppna skogslandskap såg ut fram till 1800-talet.

Vi går ca 4 km och tar en rast, så ta med fika.

Kläder efter väder.

Föransökan till Mikael Johansson, e-post: swoosh 695@gmail.com senast fredag 5 april.

DALSBRUKS JÄRNBRUK I FINLAND

Sannolikt blir det ett föredrag om järnbruk i Finland, särskilt Dalsbruk i Hangötrakten, tisdag 9 april kl 18.30 eller 19.00. Lokal kan ännu ej bokas men hoppeligen Swedenborgsgatan.

Information kommer i nästa NOS och i medlemsbrev.

GOTSKA SANDÖN 2024

Är du intresserad av att (åter)komma till Gotska Sandön? Vi hoppas kunna genomföra en resa till Ön med olika vandringar under 3—4 dagar någon gång under tiden slutet av maj t o m slutet av augusti, troligen dock inte juli. Försommaren erbjuder vårflora, sensommaren varmt vatten. Skriv till erik.elters(at)gmail.com / sms 0738-526399 om du är intresserad eller vill få upplysningar. Skriv också om det är någon speciell del av sommaren som passar eller inte passar dig, och om du har önskemål om boende (se www.sandoresor.se för vilka alternativ som finns).

NOS tipsar

Mariehamns litteraturdagar

Litteraturdagarna arrangeras årligen sedan 1993 i slutet av mars. Den här gången blir det **21 – 24 mars**. Se här: <https://www.litteraturdagarna.ax>.

Årets tema är **Gränsland**.

Ingen gemensam resa är planerad. Eventuella frågor kan dock ställas till mig, Anders Schærström, anders.schaerstrom@telia.com; 070 693 91 28;

NÄSTA NOS

Kommer i mars. Manusstopp den 1 mars.

Texter och bilder är alltid välkomna.

Adress: nos.fnsin@gmail.com

Eller kontakta redaktionen.

Avsändare: Föreningen Natur och Samhälle i Norden
c/o Erik Elvers Illerstigen 28, 170 71 SOLNA

